

רס"ן הרב שלומי חזות, רב אוג' 143

חובת קבורת ציוד רפואי שנגע בחלל

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. אלו חלקים מהמת חייבים בקבורה
- ג. חיוב קבורת דם
- ד. חיוב קבורת דם
- ה. דם בכלים רפואיים
- ו. סיכום

א. הקדמה

כל המתעסק עם המת עוסק בדבר מצווה, שכן גופו של האדם שימש כנרתיק לנשמתו שהיא חלק א-לוה ממעל "ומאן דנפח מדיליה נפח". חז"ל הפריזו בחשיבות ההתעסקות עם המת ואמרו שהעומד ליד המת בשעת יציאת נשמתו - חייב לקרוע, כאילו הוא רואה ספר תורה שנשרף¹. הרמב"ן הסביר² ש"הנשמה בגוף היא כאזכרת השמות בגוילי ספר תורה", וה"חתם סופר"³ ביאר שיהודי שמת עדיין נקרא 'אדם' ואינו מוגדר כ'פגר', כי גם בגופו שהיה נרתיק לנשמה נשארה לחלוחית.

מצוי שעל ציוד רפואי שבאמצעותו טיפלו באדם שמת, נשאר דם וחלקים מהמת. במאמר זה נברר את חובת הקבורה של חלקים קטנים ודם מהמת, ולאור זאת נגדיר איזה ציוד רפואי (עם חלקי מת) צריך קבורה, ומהי מידת המאמץ הנדרשת לכך.

ב. אלו חלקים מהמת חייבים בקבורה

נאמר בתורה⁴ על אדם שהרגוהו בי"ד ותלוהו:

"לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא".

זוהי מצוות עשה לדאוג שכל אדם מישראל ייקבר, כפי שכותב הרמב"ם⁵:

"צונו לקבור הרוגי בית דין ביום שייהרגו והוא אמרו יתעלה כי קבור

1. מו"ק דף כה, א.
2. מו"ק דף כה, א.
3. שו"ת חת"ס יו"ד סימן שלו.
4. דברים כא, כג.
5. ספר המצוות לרמב"ם עשה רלא.

תקברנו ביום ההוא. ולשון ספרי כי קבור תקברנו מצות עשה. והוא הדין בשאר המתים".

נחלקו הראשונים והאחרונים בנוגע לשאלה אילו איברים וחלקים מהמת מחויבים לקבורם. כאשר ראשו ורובו של המת קיים, פשוט שיש חובה גמורה לקבורו. השאלה מתעוררת כאשר קיימים רק חלקים קטנים מן המת.

התוספות יו"ט⁶ כתב שחובת הקבורה היא גם אם יש רק כזית מן המת:

"כזית מן המת... מצניעין אותו כדי לקבורו... ובמת נמי אפשר שעל פחות מכזית אינו מצווה לקבורו".

לעומת זאת, המשנה למלך⁷ כותב שחיוב הקבורה קיים רק אם יש ראשו ורוב של מת:

"ליכא חיוב קבורה כי אם על ראשו ורובו".

לשיטת המשנה למלך, חיוב הקבורה קיים רק אם יש ראשו ורובו של המת, אבל על מקצת מן המת, אפילו אם יש בשר יותר מכזית, אין חיוב קבורה.

אף באחרוני דורנו מצאנו מחלוקת בגודל האיבר החייב קבורה, לדעת החזון איש⁸ חיוב קבורה הוא אף באבר פחות מכזית, ואילו בשו"ת ישבט הלוי⁹ נקט כמשנה למלך, שמצוות קבורה היא בראשו ורובו וכאשר ראשו ורובו של המת לא נמצא הרי שאין מצוות קבורה

ג. קבורת אברים קטנים למעשה

כפי שהתבאר, לדעת המשנה למלך⁷ מצוות קבורה אינה נוהגת במקרה שבו לא נשאר מהחלל ראשו ורובו. אולם, במקרה שבו ראשו ורובו של המת קיים, חובה אף לדבריו, לקבור גם שאר איברים קטנים שנמצאו, מכיוון שכבר חל על מת זה חיוב קבורה צריך לקבור את כל האיברים והרקמות שלו.

כך כתב ביגשר החיים¹⁰:

6. פרק י משנה ה.
7. הלכות אבל י, כא. ע"פ הירושלמי נזיר ז, א.
8. יו"ד סימן רח אות ו. עיין שם שהביא אפשרות שאין מצוות קבורה בפחות מראשו ורובו, אף דחה זאת ונקט שהעיקר שיש מצוות קבורה בכל אופן, אלא שאם אין ראשו ורובו אין דין מת מצווה. והביא אף אפשרות נוספת לומר כי מצוות קבורה היא בראשו ורובו אך בכל זאת חובה לקבור אף איברים קטנים יותר משום כבוד המתים.
9. חלק ח סימן רנט.
10. חלק א פרק טז סעיף ב אות א. וכן כתב בשו"ת אור המאיר סימן עד.

"גם כשנמצאו איברים או אבר אחד או כזית בשר מהמת **חייב לקברם**, ואף למשנה למלך חייב לקבור כזית בשר אם נמצא ראשו ורובו וקברוהו".

מלבד זאת, כתב 'גשר החיים', שאף כאשר לא נותר מהמת אלא חלקים קטנים ביותר, ישנה חובה לקברם, מטעמים שונים:

א. כזית בשר מן המת אסורה בהנאה, ודינה ככל הנקברים מטעם איסורי הנאה שאפרן אסור.

ב. משום חשש טומאה לכהנים.

ג. גוף האדם נדמה לגויל ספר תורה (כפי שמובא בהקדמה), וכן דימוהו לנרתיק ספר תורה. וכשם שבספר תורה אין חילוק בין ספר שלם לבין אות אחת, כך גם במת יש קדושת הנרתיק של הנשמה בכל חלק קטן של המת¹¹.

ד. בשו"ת 'שבט הלוי'¹² פסק שאף שמצוות קבורה היא רק בראשו ורובו, בכל זאת צריך לקבור כל איבר מהמת, משום הסיבות דלעיל, ומשום מידת המוסר וכבוד האדם.

נמצא, שאף על פי שלשיטת המשנה למלך חובת דין קבורה היא רק אם נקבר ראשו ורובו, אבל למעשה יתכן שלכולי עלמא¹³ צריך לקבור כזית מן המת, או מדין קבורה ממש או משום שבשר מת אסור בהנאה וחל עליו דין קבורה כמו בכל איסורי הנאה, או משום כבוד הבריות, ולא דווקא משום מצוות קבורה.

כך גם לגבי קבורת האפר, אמנם לרוב ככל הפוסקים אין חובת קבורה באפר מצד מצוות קבורה הנלמדת מהפסוק 'כי קבר תקברנו', אך מכל מקום לדעת רבים יש לקבור אפר המת, מהטעמים שנאמרו לעיל¹⁴.

ד. חיוב קבורת דם

בנוגע לחיוב קבורת דם, יש לחלק בין שלשה סוגי דם:

א. דם שיצא מחיים אפילו קרוב מאד ליציאת נשמה - אינו חייב בקבורה כלל, ודינו ככל דם שיצא מחיים על ידי פצע, עירווי או תרומת דם.

11. חתם סופר יו"ד סימן שלו וסימן שנג.

12. חלק ח סימן רנט.

13. ניתן לומר בדברי המשנה למלך שמה שהצריך ראשו ורובו זה לעניין מצוות קבורה הנלמד מהפסוק 'קבר תקברנו'. אך לטעמים נוספים הקיימים במצוות קבורה ניתן לומר שיש מצוות קבורה לדעתו אף בכזית מהמת.

14. מדין איסורי הנאה החייבים בקבורה, כבוד החיים וכבוד המתים ועוד.

ב. דם שהנפש יוצאה בו - חייב בקבורה מדרבנן¹⁵, על כן יש חובת קבורה לדם שיצא בשעת יציאת נשמה משום שחוששים שמעורב בו רביעית דם שהנפש יוצאה בו, ויש אומרים¹⁶ שאף בכל שהוא צריך לחשוש.

ג. דם שיצא לאחר מיתה - נחלקו האחרונים האם יש בו חיוב קבורה, כמו שיבואר.

המהרש"ם¹⁷ כתב שכאשר ראשו ורובו של המת קיימים¹⁸, יש חיוב 'קבור תקברנו' אף על דם שיצא אחר מיתה, אף אם אין חשש שמעורב בו דם שנפש יוצאה בו.

לעומת זאת, ה'פתחי תשובה'¹⁹ כתב שדם זה אינו חייב בקבורה. וכן נקט בשו"ת 'שבט הלוי'²⁰ שמן הדין דם שיצא לאחר מיתה אינו חייב בקבורה מצד מצוות קבורה כי אינו בכלל 'נבלתו'.

בגשר החיים²¹ הכריע שאף אם נאמר שאין בדם שיצא לאחר מיתה חובת קבורה משום מצוות "קבר תקברנו", בכל זאת דם זה חייב בקבורה מטעמים אחרים, כמו איסור הנאה מהמת וחשש טומאה לכהנים. אמנם כותב גשר החיים²² שחיוב קבורה בדם שיצא לאחר מיתה הוא ברביעית ולא בטיפות שגודלן פחות מרביעית²³.

לעומת זאת, בשו"ת 'חיים ביד'²⁴ נקט כי אין חיוב לקבור דם שיצא לאחר מיתה²⁵.

הלכה למעשה נראה, שלכתחילה יש לחשוש לדעת המהרש"ם²⁶ שיש חיוב קבורה, ולישבט הלוי²⁷ שנוקט כי אף שדם אינו בכלל 'נבלתו', אך כיוון שזה חלק מהאדם המת הוא חייב קבורה כמו אבר בגודל כזית וכמו שקוברים אף איברים קטנים יותר, וכך מובא בספרות ההלכתית של ענף זו"ק לקבור לכתחילה את כל שאריות הדם²⁸.

15. שו"ע יו"ד סימן שסד סעיף ד, ש"ך שם ס"ק יא, עיין שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קיב.

16. שבט הלוי חלק ה סימן קעה.

17. חלק ד סימן קיב.

18. כדעת המשנה למלך סוף פרק יד מהלכות אבל שכאשר ראשו ורובו קיימים חלה חובת קבורה אף על איברים קטנים יותר ובכלל זה אף רביעית דם.

19. יו"ד סימן שסד ס"ק ו.

20. חלק ב סימן רי וחלק ה סימן קעט.

21. חלק א פרק יא סעיף ה.

22. שם.

23. משום שטעם הקבורה הוא משום טומאה ולא מצד מצוות קבורה.

24. יו"ד סימן קא.

25. ומשמע מלשונו שאין חיוב כלל אף לא מטעם איסורי הנאה או טומאת כהנים.

26. חלק ד סימן קיב.

27. חלק ה סימן קעט.

28. אף אם אין מצוות קבורה בטיפות דם פחות מרביעית בכל אופן משום כבוד המת וכבוד משפחתו.

בשעת הדחק, כגון שהתפזרו טיפות דם או נדבקו למקומות שקשה מאד לאספם, ניתן להסתמך על דעת שו"ת 'חיים ביד'²⁹ שאין חיוב קבורה בדם שיצא לאחר מיתה, וכן דעתו של בעל 'גשר החיים' שסובר כי מעיקר הדין יש לקבור רביעית דם שנמצאת במקום אחד, אך טיפות דם המפוזרות במקומות רבים אין חובה לקברם.³⁰

מתוך האמור ניתן להסיק כי דם שניתז על אפוד או על אלונקה וכדו' ולא ניתן לשפשו ולכבסו, יש לחתוך את אותו חלק בו מצוי הדם ולקברו יחד עם ההרוג³¹, אלא אם כן ידוע בוודאות שדם זה יצא קודם המיתה שאז דם זה אינו חייב בקבורה. בדרך כלל אין אפשרות לדעת זאת מכיוון שלא ברור בדיוק מתי שעת יציאת הנשמה ולכן יכול להיות כי דם זה הוא מרביעית דם שהנפש יוצאה בו החייב בקבורה או שזהו דם שיצא אחר מיתה, ולכן יש לקבור כל דם מהמת.

כאשר דם התערב במים, אם הדם ניכר, יש לשאבו ולשפכו לתוך הקבר. ברם, במידה והדם לא ניכר, הוא בטל במים ואין צורך לקברו.³²

ה. דם בכלים רפואיים

כאשר רב צבאי מגיע לזירה עם חלל, פעמים רבות הוא יפגוש אותו לאחר שצוות רפואי טיפל בו. בהליך רפואי שכזה בד"כ מוחדרים לגוף החלל מספר פרוצדורות פולשניות, שגורמות לכך שיהיה דם ורקמות על הכלים הרפואיים. נשאלת השאלה, מה דין הדם הנמצא בכלים הללו?

ראינו לעיל שדם שיצא קודם מיתה אינו חייב בקבורה, ואילו רביעית דם שהנפש יוצאה בו חייב בקבורה. דם שיצא לאחר מיתה, לרוב השיטות אינו חייב בקבורה מדין מצוות קבורה אך חייב בקבורה מטעמים אחרים.³³

יש לקברם וכך שמענו מפי רע"ן זו"ק סא"ל (במיל') הרב ישי איתן בנוגע למדיניות הרבנות הצבאית בעניין זה.

29. סימן קא.

30. כך הורה לנו הרב יעקב רוזיה שליט"א כי היה מעשה בו אדם נהרג על ידי רכבת ודמו התפזר על אבני החצץ שתחת המסילה ולא הייתה אפשרות לאסוף דם זה, ובשעת דחק כזו הוא סמך למעשה על שיטות אלו הסוברות כי דם שיצא לאחר מיתה אינו חייב בקבורה ובמיוחד כאשר אין רביעית במקום אחד.

31. אין צורך ברשות הצבא על מנת לקבור אפוד או מדים מכיוון שהצבא נותן סמכות בלעדית לרבנות הצבאית לנהוג על פי ההלכה בכל הנוגע לקבורה וכאשר על פי ההלכה קיימת חובת קבורה הרי זה נעשה ברשות הצבא ובהסכמת הצבא (מפי הרב חנניה שפרן). אמנם כאשר מדובר על חפצים סודיים יש להוועץ ברע"ן זו"ק על מנת לבחון את האפשרות להביאם לקבורה.

32. עיין סוטה טז, ב, וחכמת אדם קנז סעיף י.

33. איסורי הנאה שחייבים בקבורה, טומאת כהינים, כבוד החיים.

ולכן, כאשר יש כלים שידוע בוודאות שהדם שעליהם יצא בזמן שהאדם עוד היה חי, הדם שעליהם אינו חייב בקבורה.

אולם כאשר יש ספק אימתי יצא הדם, יש לקבור את כל טיפות הדם הנמצאות ליד המת ואף את הדם המועט שבמחטי האינפוזיה, וכל זאת מחשש שמא מעורב בדם זה דם שהנפש יוצאה בו החייב בקבורה מדינא.

לעיתים, בהתאם למכשיר ולפרוצדורה הרפואית שבוצעה באמצעותו, עלול להיות על המכשיר לא רק דם אלא גם רקמותיו של המת. ובהתאם לכך, אין דינו רק כדם המת, אלא כאיברי המת שאין בהם כזית.

אף על פי שהגדרנו שצריך לקבור את הדם, חובת קבורת האיברים עולה בחשיבותה על קבורת דם. ולכן בסדרי העדיפויות צריך להקדים את קבורת האיברים לאיסוף טיפות הדם.

ו. סיכום

יש לאסוף את כל חלקי המת, אף קטנים ביותר, וכן את דם החלל שיצא ממנו בשעת יציאת נשמה או אחר מיתה³⁴.

דם אשר ידוע כי הוא יצא מחיים, אין חובה לאוספו.

יש לאסוף אף טיפות דם המצויות בזירה, במידה ומדובר על טיפות דם שקשה מאד לאסוף אותם בתנאי השטח יש לאסוף טיפות דם אלו עד מקום שיד העוסקים בכך מגעת³⁵.

כאשר מגיעים לזירת חלל לאחר שביצעו פרוצדורות רפואיות המכילות רביעית דם, יתאמצו הצוותים לאסוף ציוד זה לקבורה.

34. מכיוון שיש לחשוש לרביעית דם שהנפש יוצאה בו, ואף אם ידוע כי דם זה יצא לאחר מיתה הוא חייב בקבורה.

35. מכיוון שלא ברור שמדובר על דם שהנפש יוצאה בו ורק חוששים שמא מעורב בזה דם שהנפש יוצאה בו, וכיוון שיתכן כי דם זה יצא מחיים שאינו חייב בקבורה כלל או אף לאחר מיתה ניתן לסמוך על השיטות שאינן מחייבות קבורה בדם שיצא לאחר מיתה, ובמיוחד שלרוב ככל השיטות קבורת דם היא מדרבנן.